

МІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Київський національний лінгвістичний університет  
Кафедра психології і туризму

**КУРСОВА РОБОТА**

**на тему: «Гендерні особливості поведінки в ситуації прояву самотності»**

Студентки: Смотренко Анастасії Валеріївни.  
факультету туризму, бізнесу і психології  
напряму підготовки «053 психологія»  
спеціальності «Практична психологія»  
групи ПС 01-20

Науковий керівник: к.психол.н., доцент,  
доцент кафедри психології і туризму  
Кириленко Валентина Граціянівна

Національна шкала: \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_

Оцінка ЄКТС: \_\_\_\_\_

Члени комісії:

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали) (підпис)

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали) (підпис)

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали) (підпис)

**ЗМІСТ**

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ САМОТНОСТІ ТА ЇЇ ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ	
1.1. Психологічний зміст поняття “самотність”.....	6
1.2. Переживання самотності як особистісної характеристика підлітка.....	10
1.3. Гендерні особливості переживання почуття самотності.....	13
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ САМОТНОСТІ .....	16
2.1. Обґрунтування використання методів та методик дослідження.....	16
2.2. Результати дослідження і їх інтерпретація.....	18
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30
ДОДАТКИ.....	33
Анотація.....	36

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** У сучасному світі, люди стикаються з необхідністю швидко адаптуватися до нових умов і взаємодіяти зі змінюючимся соціальним середовищем. Багато людей не вміють ефективно адаптуватися до цих змін, що призводить до руйнування міжособистісних стосунків та відчуття самотності. Зменшення якісних і кількісних соціальних контактів, поверхневі стосунки та недоліки в емоційній близькості з близькими людьми спричиняють появу негативних почуттів, зокрема самотності.

Переживання самотності може слугувати джерелом самовдосконалення, оскільки спонукає до особистісної рефлексії та сприяє розвитку позитивних якостей. Проте більшість досліджень розглядає самотність як негативний досвід, супроводжується почуттями покинутості, відчуженості та непотрібності в умовах, коли людина не залучена до соціального життя та спілкування. Почуття самотності не тільки спричиняє проблеми в соціальному середовищі, але також впливає на адаптацію, психічне здоров'я та особистісні зміни.

У зарубіжній психологічній науці представники, такі як М. Мід, Д. Рісмен, У. Садлер і Л. Пепло, вивчали проблему самотності. Д. Перлман і Л. Пепло запропонували класифікацію існуючих підходів до вивчення самотності. В українській науці проблема самотності досліджувалась менш інтенсивно. Вивченням переживання самотності в підлітковому віці займалися С. Корчагіна, Ю. Кошелева, В. Лашук і Л. Левченко.

Варто зазначити, що проведені дослідження не охоплюють всі аспекти проблеми самотності. Один з недостатньо досліджених аспектів - це гендерні та вікові особливості переживання самотності.

З урахуванням актуальності та недостатнього вивчення проблеми, було обрано тему дослідження "Гендерні особливості переживання самотності у підлітковому віці".

**Мета дослідження:** виявлення гендерних особливостей переживання

самотності серед підлітків та розробка програми психологічної допомоги для підлітків, які переживають самотність.

**Завдання курсового дослідження:**

1. шляхом вивчення сучасну літературу з вказаного питання здійснити теоретичний аналіз основних наукових підходів до проблеми самотності серед підлітків у психологічній науці. та виділити моделі й наукові підходи, які стосуються самотності у підлітковому віці.
2. визначити гендерні особливості переживання самотності серед підлітків, досліджуючи та аналізуючи відмінності в сприйнятті та виявленні самотності залежно від гендерної приналежності підлітків.
3. здійснити емпіричне дослідження, що спрямоване на вивчення особливостей переживання самотності серед підлітків з урахуванням їх гендерної приналежності та проаналізувати отримані дані й встановити зв'язки між самотністю та гендером у підлітковому віці.
4. підібрати програму психологічної корекції для підлітків, які переживають почуття самотності з ефективними методами й стратегіями психологічної підтримки для зменшення самотності серед підлітків.

**Об'єкт дослідження** – самотність підлітків як психологічна проблема.

**Предмет дослідження** – гендерні особливості поведінки підлітків в ситуації прояву самотності

**Гіпотези:**

Існують гендерні різниці у сприйнятті та виявленні почуття самотності.

Молодші підлітки відчувають більш виражене почуття самотності порівняно зі старшими підлітками.

**Методи дослідження.** Для досягнення поставлених цілей та перевірки гіпотез використовувалися наступні методи дослідження. В першу чергу, була проведена систематична робота з теоретичним матеріалом, включаючи

узагальнення, аналіз та синтез багаточисельних наукових праць, що стосуються теми нашого дослідження. Крім теоретичного аналізу, ми також використовували емпіричні методи, зокрема тестування та проведення констатувальних і формувальних експериментів. Для статистичного аналізу отриманих даних ми використовували комп'ютерний пакет статистичних програм SPSS (версія 13.0). Особливо, ми застосовували непараметричний метод Манна-Уїтні для незалежних вибірок та критерій Т-Вілкоксона. Також була застосована методика кореляційного аналізу, де отримані результати були якісно інтерпретовані та узагальнені змістовно. Всі ці методи були використані для детального аналізу даних та перевірки наших гіпотез.

**Емпірична база дослідження:** дослідження проводилося у Стовп'язькій гімназії Дівичківського ОТ. Обрано було два класи – 9, в якому навчається 24 учнів (8 хлопців, 16 дівчат) та 6 клас – 26 учнів (10 хлопців, 16 дівчат). Загальна кількість досліджуваних становить 50 осіб.

**Теоретичне значення дослідження.** У даній роботі було здійснено всебічне дослідження особистісно значущих переживань, пов'язаних зі самотністю, серед підлітків. Були порівняні різні теоретичні підходи до вивчення самотності, а також виявлені специфічні гендерні особливості у переживанні самотності в підлітковому віці.

**Структура роботи.** Курсова робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та додатків.

## РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ САМОТНОСТІ ТА ЇЇ ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

### 1.1. Психологічний зміст поняття “самотність”

Одне з головних викликів, які супроводжують людство в XXI столітті, є проблема самотності, яка називається "хворобою" нашої епохи. Самотність є відомою всім і може виникати незалежно від віку, освіти та соціального становища. Проте вже в XX столітті стало очевидним, що вплив суспільства на індивіда має інше тлумачення, і велике значення приділяється тому, як сама людина сприймає своє місце у суспільстві, враховуючи свій внутрішній світ. Ю. Кошелева зазначає, що "зміна акцентів, які посилюють психологічний аспект явища самотності, пов'язана з розвитком самосвідомості людини і соціальними змінами" [11, с. 59].

Згідно з Р. Немовим, самотність відноситься до переживання ситуацій, які індивідуально сприймаються як небажані і особистісно неприйнятний дефіцит спілкування і позитивних інтимних взаємин з іншими людьми. Самотність не обов'язково пов'язана з соціальною ізоляцією, коли людина постійно перебуває серед інших людей і взаємодіє з ними, але відчуває психологічну відокремленість, що можна назвати самотністю [14, с. 108].

Доцільно розрізняти різні аспекти самотності від інших станів та форм людського існування. Згідно з І. Коном, самотність не обмежується лише фізичними відносинами людини з іншими людьми, але також є психологічним станом.

А. Демидов переконує, що самотність не може бути рівною до фізичного стану ізолюваності людини. Хоча фізична ізолюваність як стан відокремлення була відома з давніх часів і часто використовувалася свідомо людьми [10]. А. Демидов виділяє три історичні форми самотності, а саме: ізоляція; відчуження; добровільне фізичне усамітнення (відлюдництво) [10, с. 43]. При цьому, автор пропонує розглядати ізоляцію як необхідну умову відокремлення індивіда, або як стан, який може бути спостережений і є лише одним з проявів самотності. Для деяких людей ізоляція може бути болісним

покаранням, а для інших - можливістю для відкриттів і навіть саморозвитку [11, с. 59].

Відчуження, з свого боку, є насильницькою ізоляцією або вигнанням індивіда зі спільноти. Психологічна складність відчуження полягає в тому, що індивід піддається осуду соціальною групою, а його особистість стає об'єктом засудження [24, с. 76].

Протилежність у своєму психологічному значенні представляє добровільне фізичне усамітнення людини, коли вона віддаляється від життя в суспільстві (відлюдництво). Цей стан виявляється головним чином у самотності, яка стає особистісною [26, с. 15].

Самотність як психологічний стан відома людству з давніх часів. Стародавні філософи, такі як Платон і Аристотель, розглядали самотність як негативне явище, вважаючи, що її усунення полягає в насолоді благом дружби і любові.

Зарубіжна психологія покеровується у вивченні явища самотності низкою теоретичних моделей самотності.

Зокрема, неофрейдистська модель, представлена В. Зілбургом, Л. Рейхманом, Г. Салліваном і Е. Фроммом [11, с.27]. висвітлює значення ранньої дитячої стадії розвитку у формуванні "синдрому самотності". Ці вчені вказують на те, що дитина, яка оточена лише інтенсивною любов'ю і захопленням з боку сім'ї та оточуючих, може в майбутньому розвинути комплекс власної величі, що приводить до бажання бути об'єктом любові і шани. Згідно з цією моделлю, стан самотності визначається зовнішніми умовами. В аналізі цієї проблеми самотність розглядається як патологічний стан, і загальна оцінка самотності в цій моделі є негативною [13, с. 27]

Гуманістична модель, представлена К. Роджерсом [23], розглядає самотність як наслідок поточних впливів, якими піддається особистість. За підходом К. Роджерса, самотність вважається проявом слабкої пристосованості особистості, а її причиною є невідповідність між внутрішніми уявленнями індивіда про себе і його проявами у відносинах з

іншими людьми. Процес виникнення самотності розглядається в цій моделі як триваючий крок за кроком:

1. Суспільство впливає на особистість, змушуючи її вчиняти відповідно до соціально прийнятних, обмежуючих свободу норм поведінки.
2. Це призводить до протиріч між внутрішнім справжнім "Я" індивіда і його проявами у відносинах з іншими людьми, що викликає втрату сенсу існування.
3. Індивід стає самотнім, коли, позбавивши себе захисних бар'єрів, що перешкоджали його взаємодії з власним "Я", він все ж вірить, що отримає відмову в контакті з іншими. .

Екзистенційний підхід, який представлений К. Мустакасом, [19, с. 103-107] визнає факт того, що люди завжди самотні. Ніхто інший не може повністю поділити наші почуття. К. Мустакас підкреслює значні розбіжності між "метушею самотності" - це система захисних механізмів, яка відводить людину від розв'язання суттєвих життєвих питань і постійно підштовхує її до безглуздої активності, і справжньою самотністю, яка виникає з конкретної реальності самотнього існування та зіткнення особистості з граничними життєвими ситуаціями, переживаними у самоті. Самотність може мати негативний ефект, але вона також може бути продуктивним творчим станом людини. Оцінка цього стану є позитивною.

Соціологічний підхід, який представлений К. Боуменом, Д. Рісменом і Л. Слейтером, розглядає самотність як нормативний, загальностатистичний показник, що відображає характер суспільства. [29, с. 70] Вони формулюють гіпотезу про три фактори, які сприяють зростанню самотності у сучасному суспільстві: послаблення зв'язків у первинній групі; збільшення мобільності в сім'ї; збільшення соціальної мобільності.

Ці дослідники стверджують, що особи, що "орієнтовані назовні" і відчужені від свого справжнього "Я", пристосовуються до обставин і контролюють своє міжособистісне оточення, щоб визначити свою поведінку.



Оцінка цього стану є негативною [18, с. 43].

Інтеракціоністична точка зору, представлена Р. Вейсом, розглядає самотність як результат недостатньої соціальної комунікації людини. Природа самотності має не патологічний характер і може існувати у двох типах. За твердженням Р. Вейса, існують два емоційних стани, які люди часто сприймають як "самотність". Перший стан є емоційною ізоляцією, спричиненою відсутністю прив'язаності до конкретної людини, а другий стан - соціальною ізоляцією, зумовленою відсутністю доступного соціального спілкування. Р. Вейс також розглядає можливість участі інстинкту у формуванні самотності. Загальна оцінка самотності за цією моделлю є негативною. [27, с. 119]

Когнітивний підхід, представлений М. Міцелієм, Б. Морошем і Е. Пепло, розглядає самотність як результат сприйняття невідповідності між бажаним рівнем соціальних контактів та рівнем, який індивід фактично досяг. За цим підходом, чим більше самотня людина, тим складніше для неї усвідомлювати свої почуття та встановлювати близькі контакти з іншими. Самотність розглядається як нормальний стан людини, проте загальна оцінка самотності є негативною. [28, с. 152-168]

За словами С. Корчагіної, [11, с. 59] феномен самотності є складним і багатозначним. Він залежить від соціальних трансформацій у суспільстві і є необхідним етапом у дослідженні, що має належну методологічну підґрунтова. Ці різні підходи акцентують увагу на особливостях психічного явища самотності і в сукупності надають важливі інструменти для теоретичного пізнання. Наявність кількох підходів свідчить про наявність реального наукового змісту.

В українській психології самотність як самостійна проблема рідко вивчалася. Однак, сьогодні з'являються нові дослідження, які зосереджуються на розумінні сутності самотності, її причин виникнення, типових проявах і впливі на людей. Сучасні вчені виокремлюють різні типи самотності, такі як хронічна, ситуативна і минуща, а також розглядають

різновиди самотності, наприклад дифузну самотність, дисоційовану самотність, відчужуючу самотність. Досліджуються також гендерні відмінності у сприйнятті та досвідженні самотності.

## **1.2 Переживання самотності як особистісна характеристика підлітка**

На перший погляд, проблема самотності здається актуальною для старших людей. Однак, психологічні особливості вікових груп та соціальна ситуація можуть спричиняти появу відчуття самотності і у підлітковій групі.

Підлітковий вік - це період онтогенезу, що розташовується між дитинством і ранньою юністю. Він відрізняється різкими якісними змінами, які охоплюють усі сфери розвитку, але в кожній особі вони можуть відбуватися з різною швидкістю. Тому асинхронний розвиток розглядається як індивідуальний міжособовий і внутрішньоособистісний процес. В.Колесов вважає, що в підлітковому віці закладаються основи подальшого становлення особистості. Цей віковий період є нестабільним, вразливим і більш залежним від реальних умов оточуючого середовища, ніж інші періоди [23].

У психоаналізі головними ідеями є процес статевого дозрівання та пошук ідентичності, в когнітивних теоріях – розвиток розумових здібностей, а в діяльнісному підході – зміна в провідній діяльності. Однак, всі ці підходи враховують багаточисельні соматичні, психічні і соціальні зміни, що відбуваються в цьому періоді.

Згідно з Р. Павелківим, підлітковий вік є вирішальним етапом формування самосвідомості особистості. На цьому етапі відбувається свідоме підпорядкування своєї поведінки моральним принципам. Одним із основних новоутворень цього періоду є самосвідомість, а також розвиток відносно автономних моральних поглядів і переконань [26, с.45].

Підлітковий вік характеризується втратою дитячого статусу, хоча зберігаються нереалістичні уявлення про привілеї та статус дорослих. У цьому періоді основним соціальним середовищем залишається школа, яка сприяє структуризації діяльності підлітка і підтримує соціально бажану

поведінку. Проте, підліток часто не володіє навичками самостійного і творчого вирішення своїх життєвих проблем. Навіть якщо "школа перестає бути середовищем, де підліток може навчитися вирішувати свої особисті проблеми та ефективно взаємодіяти з соціумом", вона все ж має вплив на формування особистості, її емоційну сферу і поведінку [21, с. 56]. Існують три рівні важливих соціальних ролей для людини, які можна виділити:

- рівень міжособистісної взаємодії, який передбачає необхідність розуміння і визнання з боку близьких людей. Цей рівень виявляється у пошуку і знаходженні справжнього друга.
- рівень групової взаємодії, де наявність позитивної оцінки з боку групи виправдовує навіть можливі невдачі на рівні міжособистісного спілкування.
- рівень культурно-історичної значущості, який може бути присвоєний лише суспільством в цілому, у всіх його соціальних проявах. Цей рівень визначає важливість людини в контексті культурної і історичної спадщини [11, с. 59].

Для підлітка найбільш актуальними є перший і другий рівні соціальних ролей. Важливо зазначити, що значущість першого рівня збільшується з віком. У підлітковому віці спостерігається безперечний розвиток емоційної сфери, що супроводжується зглибленням переживань, формуванням стійких почуттів та збільшенням емоційного відношення до життя. Сучасні підлітки мають позитивне емоційне ставлення до своїх родин. Однак, спостерігається тенденція до віддалення від сім'ї та небажання вирішувати проблеми, використовуючи поради та досвід батьків. [28, с. 55].

Отже, для підлітків стає характерною ситуація, коли їх референтною групою переважно є компанія однолітків. У цьому віці виникає бажання встановити довірливі стосунки з однолітками. Однією з головних причин такого прагнення до пошуку альтер его є бажання знайти людину, яка зрозуміє тебе. Багато дослідників відзначають, що саме недостатнє розуміння може бути причиною виникнення почуття самотності.

У підлітковому віці, молоді люди прагнуть до налагодження близьких дружніх зв'язків, але водночас бояться втратити свою індивідуальність у взаємині з іншою людиною, оскільки їх власна особистість ще не визначена і має розмиті межі. Знаходячи собі друга, підлітки задовольняють не лише потребу у розумінні, але й потребу у співрозмовнику [25, с. 55].

У підлітковому віці виникає інтенсивне відчуття нового, що відкривається у взаєминах з іншими людьми і в самому собі. З одного боку, це може призвести до почуття замкнутості і бажання бути самотнім, а з іншого боку, виникає спрага до спілкування і бажання бути розумілим. Саме тому виникає прагнення до дружби.

Самотність може виникнути внаслідок невдалого досягнення другого рівня значущих ролей - групової взаємодії. Приналежність до групи надає підлітку кілька вигод. За І. Коном, це [26, с.61]:

1. спілкування з однолітками відіграє надзвичайно важливу роль у передачі специфічної інформації, яку дорослі не повідомляють. Підлітки отримують необхідні знання, які є недоступними через інші джерела.
2. це особливий вид міжособистісних відносин, де групові ігри та інші спільні активності розвивають необхідні навички соціальної взаємодії.
3. це специфічний вид емоційного контакту, де свідомість належності до групи не лише допомагає підлітку відокремитися від дорослих, але й надає йому почуття емоційного комфорту і стабільності [26, с. 145]

За Ш. Тамотсу підлітки, в основному, є конформістами і часто відчують труднощі у протистоянні думці групи, оскільки це може призвести до втрати почуття безпеки, яке дає їм приналежність до цієї групи. Якщо підліток відокремлюється від групи з якоїсь причини, він ризикує втратити зв'язок з концепцією реальності цієї групи. Якщо підліток суперечить настановам групи, він стикається з почуттям самотності [14, с. 23].

Визначення самотності, за словами Л. Симеонова, полягає в тому, що самотність не просто означає проведення часу в самотності, але вона є почуттям відсутності близької людини, яка змогла б його зрозуміти, і це відчуття, що соціальні зв'язки зруйновані [17, с. 454].

У підлітковому віці самотність впливає на основні процеси і явища самосвідомості, а також формує ставлення до себе, уявлення про себе, характеристики особистості та вибір поведінкових стратегій. Самотність пов'язана з життєвими подіями та завданнями, що стоять перед особистістю підліткового віку.

### **1.3 Гендерні особливості переживання почуття самотності**

В Україні поширюється гендерний підхід до аналізу соціально-психологічних проблем. Гендер виступає як особлива конструкція цивілізаційного процесу і представляє собою соціалізацію особистості відносно її статі. Гендерний підхід передбачає вивчення суспільства як двох глобальних спільнот - "чоловічої" та "жіночої".

Поняття "гендеру" як "соціальної статі" все більше використовується в сучасних дослідженнях. У психології (Н. Байдюк, Т. Говорун, О. Кікінежді, Ю. Тодорцева), філософії (С. Оксамитна, Н. Хамітов, Н. Чухим), педагогіці (В. Кравець, О. Луценко, О. Петренко).

Концепція Р. Столлера [11] базується на розрізненні між біологічною та соціальною статтю. Вивчення статі (sex) відноситься до області біології та фізіології, тоді як гендер (gender) є предметом досліджень у психології, соціології та гендерних дослідженнях. У сучасній психологічній науці гендер розглядається як соціально-біологічна характеристика, що допомагає визначати поняття "чоловік" і "жінка". [5]

На основі зарубіжних досліджень (А. Ширіфс і Дж. Маккі) [19] було проведено аналіз стереотипізації чоловічих і жіночих образів. Згідно з отриманими результатами, типовий чоловік часто сприймається як агресивний, підприємливий, домінантний, незалежний, стриманий у

виявленні емоцій, обладнаний діловими навичками, швидко приймає рішення та інше. З іншого боку, типова жінка характеризується тактовністю, ніжністю, здатністю розуміти почуття інших, балакучістю, цікавістю до свого зовнішнього вигляду, потребою у захисті та спокої. Дослідження І. Кльоциної підтверджує стабільність гендерних стереотипів, а Н. Горчакова також відзначає характерні уявлення, що присутні в масовій свідомості: жіночий тип, де жінка виступає носієм естетичної функції, та чоловічий тип – мужній, сильний, надійний чоловік. [19]

Додаткові дані, представлені Т. Юфєревою та О. Каганом, вказують на існування інших типів характеристик для чоловіків і жінок, які є андрогінними. Таким чином, сучасне суспільство може бути охарактеризоване наступними тенденціями гендерних стереотипів [20]:

1. Традиційний стереотип, що історично сформувався, з поляризацією мужності і жіночності, де маскулінна роль сприймається як більш приваблива.
2. Сучасний стереотип, з одного боку, характеризується зниженням поляризації стереотипів маскулінності і фемінінності, а з іншого боку, потребує перегляду традиційних стереотипів з метою вироблення більш раціональних для сучасності.

І. Кон [24] відмічає, що деполаризація стереотипів маскулінності і фемінінності відкриває більші можливості для розвитку особистості. Проте, цей процес також несе в собі ризик соціальних і психологічних проблем і конфліктів, пов'язаних з недавніми змінами у статевих ролях.

Досвід самотності має гендерні особливості. Наприклад, жінки частіше відчувають самотність, навіть якщо вони більше спілкуються у своєму оточенні. Вираження себе жінкою свідчить про її психічне здоров'я та соціальну адаптацію, тоді як відсутність цього може свідчити про обмежений соціальний контакт або недостатню впевненість у собі та зовнішності. Коли жінка відчуває себе самотньою, вона може зануритись у нереальний світ, забуваючи про оточуючих.

Жінка може відчувати самотність також через почуття провини. Це відчуття провини може мати особистий характер, але водночас може поширюватися і на загальнолюдський рівень, де вона відчуває себе винною за все, що відбувається у світі. В результаті, виникає "жіноча етика турботи", яка базується на почутті провини за всіх, у контрасті до "чоловічої етики справедливості". Жіноча самотність має різноманітні прояви і іноді може бути трагічною. У тих випадках, коли щастя стає недосяжним, виникає міф про надлюдську сексуальність та надлюдську еротика, які існують лише у духовному світі. За словами Н. Хамітова: "Надлюдська сексуальність і надлюдська еротика - це сексуальність і еротика, де особистісний аспект трансформується в тілесний, піднімаючи повноту існування чоловіка та жінки до єдності. Людське буття перетворюється на божественне. Людина виходить з-під влади пастки часу і обмежень простору". [24, с. 214]

Внутрішня самотність жінки завжди сприймається нещадною, більшою, ніж у чоловіка, оскільки жіноча природа в своїй глибинній суті передбачена для душевної взаємодії та народження нового життя. Саме це призводить до суттєво відмінного ставлення жінки, порівняно з чоловіком, до внутрішньої самотності.

Існує індивідуальна самотність, яка може виникати як у чоловіків, так і у жінок, але також може присутні в колективі. Згідно з сучасним філософом Н. Хамітовим [24, с.107], колективна самотність визначається як "самотність, що походить від наявності метанаративів, які об'єднують певну групу людей і водночас віддаляють її від інших груп". Автор також зазначає, що таке віддалення може призвести до відчуження цілих спільнот та націй, що, в свою чергу, може перерости у справжню агресію.

Таким чином, феномен чоловічої і жіночої самотності виникає та змінюється у залежності від культури. Він, як свідчать сучасні дослідження, є невід'ємною частиною історичного процесу розвитку свідомості та суспільства.

## **РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ САМОТНОСТІ**

### **2.1 Обґрунтування використання методів та методик дослідження**

Проведено всебічний теоретичний аналіз досліджуваної проблеми, що дозволило визначити завдання, мету та методи констатувального експерименту. Давайте розглянемо їх детальніше.

Категорія підліткового періоду охоплює дітей віком від 10-11 років до 14-15 років, що включає учнів з 5 по 9 класи. Цей віковий період можна розділити на два етапи: ранній підлітковий та старший підлітковий. Для проведення емпіричного дослідження були обрані 2 класи - 6-й та 9-й. Дослідження проводилося в Стів'язькій гімназії, яка розташована у селі Стів'язи, вул. Дружби, 22, на базі Стів'язької сільської ради. Психодіагностична робота здійснювалася протягом навчального року, під час проведення уроків.

Учнів, які приймали участь у дослідженні було заздалегідь повідомлено про проведення діагностичної роботи та виконання методик. Загалом, в 6-му класі було 26 учнів (10 – осіб чоловічої статі, 16 - жіночої), в 9-му класі - 24 (8- чоловічої статі, 16 - жіночої). Загальна кількість досліджуваних становила 50 осіб. Жодного опору з боку дітей не спостерігалось, що можна пояснити постійним опитуванням учнів практичним психологом цього навчального закладу, яке включало методики профорієнтації та самовизначення, що є актуальними на сьогоднішній день. Таким чином, учні мають достатній досвід у виконанні поставлених завдань.

Завданням, яке стояло перед учасниками дослідження, було виконати роботу в найкоротший термін. Бланки можна було заповнювати ручкою або олівцем за бажанням. Час не був обмежений, але в середньому не перевищував 45 хвилин. Діти працювали мовчки та цілеспрямовано над завданнями. Після цього роботи були зібрані, і учням було подяковано.

Враховуючи гіпотези нашого дослідження, ми визначили мету діагностичного етапу: виявлення наявності почуття самотності у підлітків,



розкриття гендерних особливостей їх переживання. Відповідно до поставленої мети, перед нами стояли такі завдання діагностичної частини:

- підібрати комплекс діагностичних методик;
- провести емпіричне дослідження почуття самотності;
- вивчити гендерні особливості підлітків;
- виявити зв'язок між почуттям самотності і гендером підлітків;
- проаналізувати отримані результати.

Для досягнення поставлених завдань були обрані три психодіагностичні методики для дослідження почуття самотності та дві для визначення рівня розвитку гендерних характеристик. Ці методики підходили як для підлітків, так і для дорослих.

Методика "Схильність до самотності" Є. Ільїна дозволяє виявити загальну схильність до почуття самотності. Вона складається з 10 питань, на які необхідно відповісти "так" або "ні". Учасникам пропонується бланк з питаннями, і вони ставлять позначку "+" або "-" поруч з цифровим позначенням питання. Інструкція звучить так: "Вам пропонуються 10 тверджень, при погодженні з ними ставте знак '+' (так), при незгоді - знак '-' (ні)". Отримані результати порівнюються з ключем і на їх основі робляться висновки. Приблизний час проходження цієї методики становить 10-15 хвилин [21, с. 103].

Опитувальник "Визначення виду самотності" С. Корчагіної дозволяє виявити конкретний вид самотності. Він складається з 4 шкал: дифузна, відчужуюча, дисоційована та самотність без виду. Учасникам пропонується 30 питань, на які необхідно відповісти "так" або "ні". Інструкція звучить так: "Вам пропонується 30 питань або тверджень і два варіанти відповіді на них ('+' - так або '-' - ні), виберіть той, який, на вашу думку, найбільш притаманний вам". Приблизний час проходження цієї методики становить близько 20 хвилин [14, с. 98].

Методика "Маскулінності-фемінності" С. Бем використовується для діагностики психологічної статі - маскулінності та фемінності. Вона має дві

шкали: фемінність і маскулінність. Методика складається з 60 тверджень або якостей. Інструкція звучить так: "Вам пропонується ряд тверджень або якостей, кожне з яких відповідає або не відповідає вашим особливостям. Якщо ви вважаєте, що така відповідність має місце, то дайте відповідь 'так' (+), в протилежному випадку - 'ні' (-)". Приблизний час проходження цієї методики становить 20 хвилин [5, с. 34].

Для аналізу отриманих даних за використаними методиками було використано комп'ютерний пакет статистичних програм SPSS for Windows (версія 13.0). Для незалежних вибірок був застосований непараметричний метод Манна-Уїтні, а також проведений кореляційний аналіз.

## 2.2. Результати дослідження і їх інтерпретація

Отримані загальні результати подано у вигляді таблиці див. додаток А.

1. Проаналізуємо результати за методикою "Схильність до самотності" Є. Ільїна. Ця методика спрямована на визначення нахилу та загальної схильності досліджуваної особи до відчуття самотності. Під час психодіагностичної роботи з учнями 9 класу було встановлено, що 20,8% досліджуваних проявляють легку схильність до виникнення почуття самотності, їм достатньо випадкових та ситуативних зовнішніх факторів, щоб увійти в цей стан. За результатами, 62,5% учнів 9 класу не проявляють схильність до легкого виникнення самотності, що свідчить про їхню здатність успішно протистояти впливам навколишнього середовища, що сприяють появі цього почуття. Лише 16,7% учнів 9 класу отримали невизначені результати. За цими даними, можна зробити висновок про переважну несхильність учнів дев'ятого класу до легкого виникнення почуття самотності. Ці учні відчувають систематичні, слабкі ситуативні фактори, які не можуть спонукати у них виникнення відчуття самотності. Ці підлітки здатні успішно протистояти цьому почуттю.

Дані, отримані під час діагностичної роботи з учнями 6 класу, суттєво відрізняються. Давайте розглянемо ці результати: 57,7% досліджуваних учнів

проявляють схильність до легкого виникнення почуття самотності, тоді як 42,3% не проявляють такої схильності (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1. Розподіл підлітків у % за рівнем схильності до виникнення почуття самотності

Критерії	6 клас	9 клас
Ті, які схильні	57, 7	20, 8
Не визначено	-	16, 7
Ті, які не схильні	42, 3	62, 5

Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок про зростання стійкості учнів до виникнення досліджуваного показника - за рівнем схильності до виникнення почуття самотності, тобто підлітки з часом набувають практичних навичок у протистоянні виникненню почуття самотності. Вони стають більш витривалими у відношенні ситуативних факторів, що спонукають до цього стану.

2. Розглянемо результати, отримані за допомогою опитувальника, розробленого С. Корчагіною, для визначення виду самотності. Цей опитувальник спрямований на визначення преобладаючого типу самотності: дифузної самотності, відчужуючої самотності, дисоційованої самотності та самотності без виду. Ми будемо аналізувати кожен тип поетапно та дивитися на його відсоткове представлення у двох досліджуваних класах. Зосередимося виключно на високих показниках, оскільки саме вони дають нам підстави віднести відчуття самотності представників підліткового віку до певного типу. Тих досліджуваних, які не отримали достатньо високих балів за трема основними типами, слід віднести до категорії "самотності без виду".

Дифузна самотність. У 9-му класі високі показники за цим типом самотності отримали 16,7% учнів, середні - 79,1% учнів, низькі - 4,2% учнів. У 6-му класі високі показники за цим типом самотності отримали 15,4% учнів, середні - 57,7% учнів, низькі - 26,9% учнів. Ці дані представлені на малюнку 2.1.

Отже, підлітки, які отримали високі результати за даним показником

самотності, можуть проявляти підозрілість у взаєминах з однолітками та іншими людьми; мають поєднання суперечливих особистісних і поведінкових рис таких як: опір і пристосування у конфліктах; наявність всіх рівнів емпатії; збудливість, тривожність і емотивність характеру; комунікативна спрямованість. В багатьох випадках таке протиріччя пояснюється ідентифікацією підлітків з різними психологічними особливостями людей. Вони бажають спілкування з іншими, сподіваючись знайти в ньому підтвердження своєї ідентичності та стати частиною спільноти, щоб пізніше продемонструвати свою особистість, не боячись осуду. Але під час загострення ситуації представники цього типу самотності демонструють абсолютну згоду з думками, принципами, мораллю та інтересами тих, з ким вони взаємодіють, проявляють конформізм. Це стається через страх бути відкинутим. Щодо учнів, які отримали середні результати за цим типом самотності, їм також притаманні описані раніше особистісні та характерологічні особливості, але менш виражені.

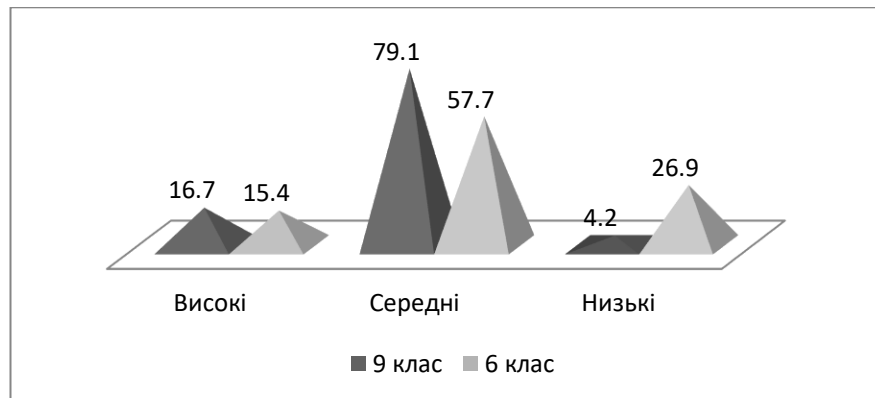


Рис. 2. 1. Розподіл підлітків (у%) за рівнем розвитку дифузного виду самотності

Таким чином, отримана нами інформація дозволяє стверджувати, що дифузна самотність характерна більше для учнів 9-го класу, ніж для учнів 6-го класу. Це може бути обумовлено, в першу чергу, особливостями віку, такими як активізація процесу самоідентифікації з дорослими та інтенсивні емоції, пов'язані з цим процесом. Учні особливо чутливо сприймають невідповідність між собою та іншими, особливо з визначними особами своєї статі.

Щодо відчужуючої самотності, серед учнів 9-го класу 20,8% мають високі показники за цим типом самотності, 70,8% - середні, а лише 8,3% - низькі. У представників 6-го класу результати такі: високі - 15,4% досліджуваних, середні - 69,2% учнів, низькі - 15,4% учнів. Результати за цими показниками унаочнено в рис.2.2.

У тих, хто має високі показники за цим типом самотності, спостерігається збудливість, тривожність, циклотимія (настрійні коливання), низька емпатійність, схильність до протистояння в конфліктах, виражена неспроможність до співпраці, підозрілість і залежність в міжособистісних відносинах. Внаслідок переваги в особистості підлітків до відокремлення спостерігається відчуження від інших, загальних норм і цінностей у суспільстві та світі загалом. Це призводить до втрати значущих зв'язків і контактів, інтимності, приватності у спілкуванні та здатності до формування близьких стосунків. Учень відчуває себе покинутим, загубленим у світі. Усвідомлення неприйнятості та незрозуміння з боку інших часто призводить до переконання в власній непотрібності та незвцікавленності для оточуючих.

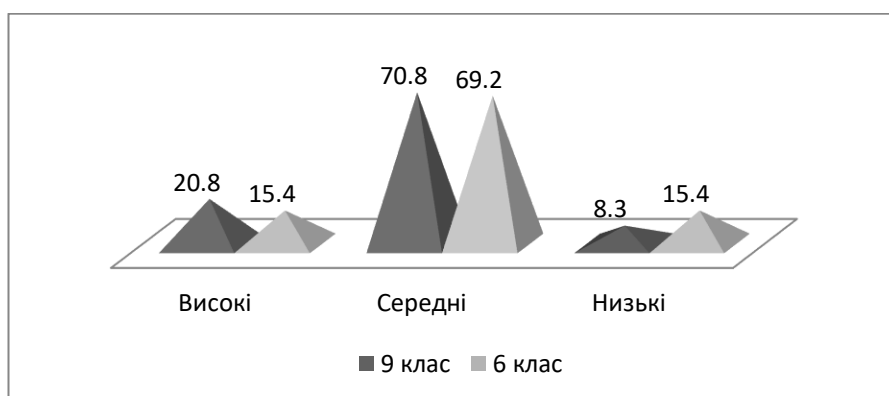


Рис. 2.2 Розподіл підлітків (у%) за рівнем розвитку відчужуючого виду самотності

Характеристика дисоційованої самотності. Аналіз показників за цим типом самотності свідчить, що серед учнів 9 класу 16,7% показали високі результати; 70,8% здобувачів середньої освіти показали середні показники, а низькі – було виявлено у 12, 5% школярів. Схожу результативну картину ми побачили і при аналізі даних у здобувачів середньої освіти 6 класу: 19, 3% - високі показники, 61, 5% – середні, 19, 2% – низькі. Результати представлено на рис. 2.3. Школярі 6 класу, які набрали високі бали за

дисоційованою самотністю характеризуються класним керівником як учні з високою тривожністю і збудливістю, проявляють демонстративний характер, в конфліктних ситуаціях намагаються протистояти іншим, відстоюючи власну думку та особистісну спрямованість, проявляючи низький рівень емпатії, егоїстичності і підлеглості в міжособистісних відносинах, що, безумовно, є суперечливими тенденціями. Учні спочатку ототожнюють себе з іншими, приймаючи їх спосіб життя і слідуючи йому, а потім, розуміючи його не ідеальність, різко відчужуються від об'єкта ідентифікації, що відображає справжнє ставлення учня до самого себе. Одні сторони своєї особистості підлітком приймаються, інші – категорично відкидаються. Почуття самотності при цьому гостре, чітке, усвідомлюване, хворобливе.

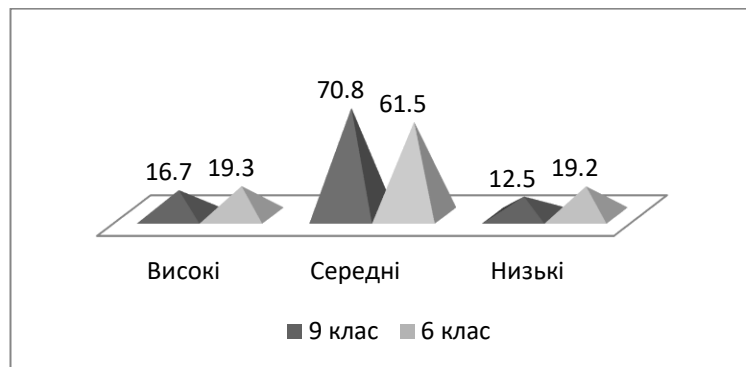


Рис. 2.3. Розподіл підлітків (у%) за рівнем розвитку дисоційованого виду самотності

Невизначений вид самотності. Були отримані такі результати у 9 класі: високі показники у 20, 8% учнів, середні – 58, 3% учнів, низькі 20, 8% досліджуваних учнів. Серед представників 6 класу високі показники отримали – 19, 2% учнів, середні – 61, 5% учнів, низькі – 19, 2% учнів. Отримані результати унаочнено на рис. 2.4. Характеристика підлітків, які отримали високі показники за даним видом самотності наступна. Це люди, у яких присутнє переживання психологічної відособленості, власної індивідуальності, яка особистісно зумовлена оптимальним співвідношенням результатів процесів ідентифікації і відособлення. Цю динамічну рівновагу можна розглядати як один із проявів психологічної стійкості особистості щодо впливів соціуму.

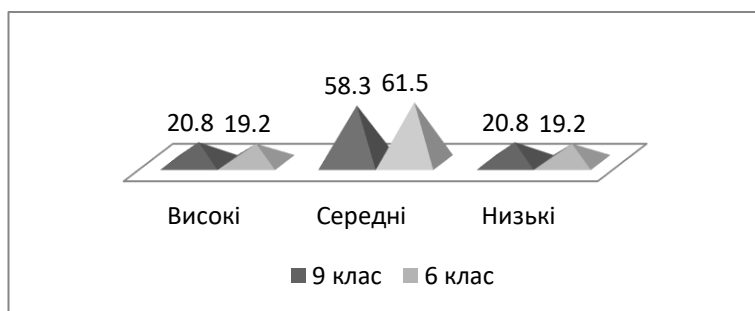


Рис. 2.4. Розподіл підлітків (у%) за рівнем розвитку самотності без виду

У порівнянні з іншими видами цей вид самотності являється одним із позитивних проявів даного почуття, він надає можливість особистості людини розвиватися в незалежності від негативних впливів соціуму, при цьому цей вид самотності не супроводжується неприємними відчуттями. Отже, можна припускати, що при неможливості цілковитого звільнення від переживання цього почуття, з віком підліток вчиться отримувати від самотності користь, спрямовує її в потрібне русло.

За опитувальником для визначення виду самотності С. Корчагіної було виявлено статистично достовірний характер відмінностей, за допомогою критерію Манна-Уїтні, у дифузній самотності ( $M9-G = 8, 13$ ;  $M6-A = 6, 68$  при  $p < 0, 001$ ) та без виду самотності ( $M9-G = 8, 71$ ;  $M6-A = 7, 08$  при  $p < 0, 05$ ). Щодо інших результатів, то вони є подібними для 9 та 6 класів.

Загальні результати за методикою представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5. Розподіл підлітків (у%) за рівнем прояву різних видів самотності

Показники	Учні 6 класу			Учні 9 класу		
	Низ.	Сер.	Вис.	Низ.	Сер.	Вис.
Дифузна самотність	4, 2	79, 2	16, 7	26, 9	57, 7	15, 4
Відчужуюча самотність	8, 3	70, 8	20, 8	15, 4	69, 2	15, 4
Дисоційована самотність	16, 7	70, 8	16, 7	19, 2	61, 5	19, 2
Самотність неозначена	20, 8	58, 3	20, 8	19, 2	61, 5	19, 2

Аналізуючи таблицю 2.5, важливо звернути увагу на найбільш помітні прояви самотності у різних груп. Наприклад, для учнів 6-го класу найбільш типові форми самотності - це відчужуюча самотність і самотність без виду, а для учнів 9-го класу - самотність без виду і дисоційована самотність. Значна кількість учнів із високим рівнем самотності без виду в обох групах свідчить

про процес раціоналізації цих почуттів і зміну їхньої мотивації на досягнення реальної користі. Як було вище зазначено, з віком відсоток підлітків з вираженою саме цією формою самотності збільшується.

3. Результати використаної методики "Маскулінності-фемінності" С. Бем були використані для оцінки рівня сформованості гендерних стереотипів, зокрема фемінності та маскулінності. Інтерпретація отриманих даних проводилась окремо для кожного з цих критеріїв.

Що стосується фемінності, учні 9-го класу, які показали високі результати за цим критерієм, складають 12,5%, а учні 6-го класу - 19,2%. Це означає, що вони відповідають жіночим нормам статевої ролі і проявляють типову для жінок поведінку, цінності та установки. Що стосується особистісних характеристик, вони емоційні, м'які, чуйні, мають комунікативні навички, сенситивність, здатність до співчуття, практичність, вразливість, безпосередність і переважно пасивність. Високі показники за цим критерієм також вказують на переважання несвідомого рівня саморегуляції та схильність до інтуїтивного сприйняття дійсності. Учні 9-го класу знаходяться на середньому рівні з результатом 79,2%, а учні 6-го класу - 65,4%. Вони також мають описані вище характеристики, але в меншій мірі. Що стосується низьких результатів, то вони спостерігаються у 8,3% учнів 9-го класу та 15,4% учнів 6-го класу. У цих учнів фемінність не виявлена, що означає, що вони не відповідають чітким жіночим патернам поведінки, пов'язаним із статевою роллю.

Діаграма надає можливість візуально оцінити відмінності в розвитку фемінності у підлітків. (див. рис. 3.1).

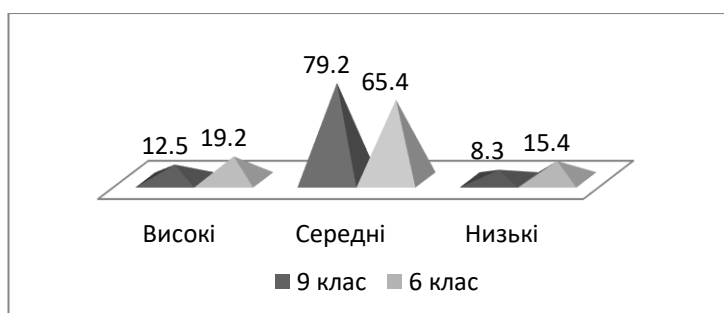


Рис. 3. 1. Розподіл підлітків (у%) за рівнем розвитку фемінності.



За критерієм маскулінності, високі значення були виявлені у 16,7% учнів 9-го класу та 7,7% учнів 6-го класу. Це свідчить про високий рівень гендерних стереотипів, що проявляється у вираженій статевій приналежності цих учнів до групи чоловіків, прийнятті статево-рольових стереотипів та дотриманні чоловічих норм у їхній поведінці та способів самореалізації. Маскулінність пов'язується з якостями незалежності, активності, допитливості, схильності до ризику та здатності до досягнень. Внутрішній світ цих учнів вважається більш організованим та систематизованим порівняно з учнями, у яких виявлено виражений фемінний тип.

Серед негативних рис, характерних для цих учнів, можна виділити брутальність, авторитарність, агресивність та надмірний раціоналізм.

Учні 9-го класу на середньому рівні за цим критерієм складають 75%, а учні 6-го класу - 80,8%. Вони також мають вказані вище якості, але в меншій вираженості.

Низькі результати за цим показником отримали 8,3% учнів 9-го класу та 11,5% учнів 6-го класу. Цим учням не притаманна маскулінна поведінка.

Діаграма надає можливість візуально оцінити відмінності в розвитку маскулінності у підлітків. (див рис. 3.2) :

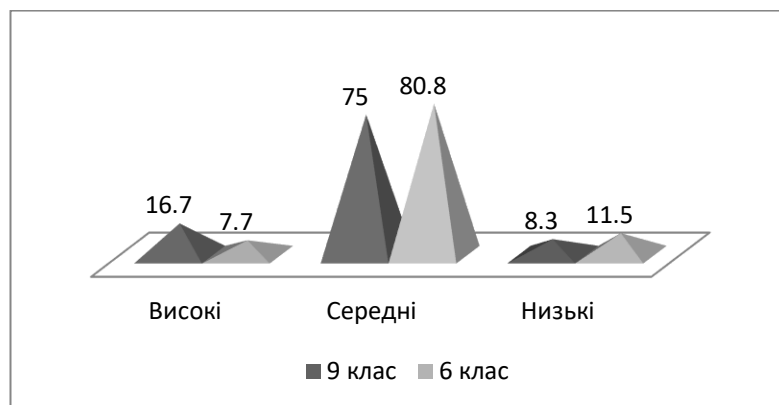


Рис. 3. 2. Розподіл підлітків (у%) за рівнем розвитку маскулінності. За допомогою критерію Манна-Уїтні не було виявлено статистично значущих відмінностей у вираженості показників фемінності ( $M_{9-Г} = 13,92$ ;  $M_{6-А} = 14,23$ ) та маскулінності ( $M_{9-Г} = 14,80$ ;  $M_{6-А} = 14,62$ ) згідно з методикою "Фемінність-маскулінність".

Загалом, отримані результати рівня фемінності та маскулінності демонструють загальну подібність для представників підліткового віку, як показано у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Відображення розподілу підлітків за рівнем розвитку гендерних стереотипів (фемінності та маскулінності)

Показник	Учні 6 класу (у%)			Учні 9 класу (у%)		
	Низ.	Сер.	Вис.	Низ.	Сер.	Вис.
Фемінність	15, 4	65, 4	19, 2	8, 3	79, 2	12, 5
Маскулінність	11, 5	80, 8	7, 7	8, 3	75	16, 7

Дослідження показало, що фемінність учнів 6-го класу виражена більш яскраво, ніж учнів 9-го класу, хоча загалом в 9-му класі було отримано більше високих результатів. Ця ситуація може вказувати на динамічний характер процесу формування гендерних стереотипів з плином часу. Учні старшого підліткового віку, порівняно з учнями шестого класу, більш глибоко усвідомили свої гендерні образи жінки або чоловіка, а також пов'язану з ними поведінку та особистісні якості.

Таким чином, під час аналізу отриманих даних з використанням методик була виявлена статистично значуща різниця між молодшими та старшими підлітками лише за показниками дифузної самотності та самотності без виду. Ці результати можуть бути пояснені зміною ставлення до почуття самотності та набуттям навичок використання його у власних інтересах. Згідно з С. Корчагіною, названі види самотності не є деструктивними, а навпаки, вони необхідні у помірній мірі для нормального розвитку особистості учнів.

Переходимо до розгляду зв'язку між гендерними особливостями та самотністю. Для цього ми провели аналіз кореляції. (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Дослідження зв'язку між гендерними особливостями та показниками самотності

Показники гендерних детермінант та самотності	Соціостативна ідентичність		Фемінність		Маскулінність	
	9 кл	6 кл	9 кл	6 кл	9 кл	6 кл
1. Самотність	-0,218	0,096	0,133	0,288	-0,036	-0,167
2. Дифузна самотність	-0,082	0,119	0,095	0,510 **	0,321	0,088
3. Відчужуюча самотність	0,332	-0,312	0,258	-0,406 *	0,059	-0,261
4. Дисоційована самотність	0,114	-0,170	-0,262	-0,193	-0,176	-0,151
5. Самотність без виду	-0,049	-0,263	0,115	-0,197	0,259	-0,055

\*-  $p < 0,05$ ; \*\*-  $p < 0,01$

При аналізі матриці важливо зазначити, що існує небагато статистично значущих кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками. Це пояснено невеликим обсягом вибірки. Проте розглянемо наявні результати.

Показник самотності виявляє кореляцію лише з однією гендерною особливістю - гендерними стереотипами, а саме з фемінністю. Високі значення за цим критерієм тісно пов'язані з високими значеннями дифузної самотності (коефіцієнт кореляції  $r = 0,510$ ). Це означає, що зі зростанням рівня дифузної самотності збільшується і фемінність, і, навпаки, коли один показник зменшується, зменшується інший. Застосований статистичний метод не дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між цими показниками, але виявлення їх зв'язку дає підстави для припущень про гендерну обумовленість почуття самотності у підлітків. Також фемінність пов'язана з відчужуючою самотністю (коефіцієнт кореляції  $r = -0,406$ ), але в меншій мірі, ніж з попереднім видом. Цей зв'язок має обернений характер, що означає, що особи з низьким рівнем фемінності мають високий рівень розвитку відчужуючої самотності, і навпаки.

Отже, висновки підтримують лише часткове підтвердження першої гіпотези, яка стверджує, що почуття самотності має гендерні особливості. Інші розглянуті критерії не виявили достатнього статистично значущого кореляційного зв'язку. Однак, на основі проведеного емпіричного дослідження було встановлено іншу закономірність, що рівень самотності у підлітків залежить більше від розглянутого нами періоду онтогенезу, ніж від гендерних особливостей. Це повністю підтверджує нашу другу гіпотезу.

## ВИСНОВКИ

Під час експериментального дослідження гендерно обумовленого почуття самотності у підлітків, було проведено шість психодіагностичних методик, і отриманий матеріал було узагальнено.

Виявлено, що почуття самотності притаманне підліткам незалежно від їх віку. Однак глибина цього почуття різниться: учні 6-го класу переживають його глибше, ніж учні 9-го класу. Загалом можна сказати, що підлітки переживають самотність не на глибокому рівні. Вони відчують дискомфорт, але це почуття ще не почало впливати на їх особистість і вибір стратегій у міжособистісних відносинах.

Було виявлено, що учні 6-го класу більш схильні до самотності, оскільки для них це нове почуття, і вони ще не вміють йому протистояти. Навіть незначні ситуаційні фактори можуть сприяти його появі. Ситуація з учнями 9-го класу трохи інша. Дев'ятикласники менш схильні до легкого виникнення самотності, вони вже знають методи успішного протидії цьому почуттю.

Було виявлено, що найбільш поширеною формою самотності серед підлітків є самотність без виду, коли учні спрямовують свої зусилля не на подолання самотності, а на використання її в своєму користуванні для особистісного розвитку. Було показано статистично значущі різниці у рівнях розвитку дисоційованої самотності та безвидової самотності учнів 9-го та 6-го класів за допомогою критерію Манна-Уїтні. Це підтверджує можливу адаптацію підлітків до самотності, оскільки дев'ятикласники переважно не виявляють деструктивних форм самотності, на відміну від шестикласників.

Гендерні стереотипи, зокрема фемінність і маскуліність, були досліджені, і виявлено, що лише невеликий відсоток підлітків мають виражені гендерні стереотипи. Це може бути пов'язано зі зміною загальноприйнятих уявлень про особистісні характеристики чоловіків і жінок, коли їх зводять до андрогінності - поєднання характеристик обох статей.

Гендерна ідентичність у підлітків знаходиться на середньому рівні розвитку. Це означає, що у них сформована свідомість про свою стать і вони демонструють гендерну поведінку у соціумі. Було встановлено, що у самотніх дівчат і хлопців є спільні та деякі відмінні ознаки в описах їх власного "Я". Опис власного "Я" самотніх підлітків у багатьох випадках збігається з описом "самотнього дорослого", що свідчить про те, що самотні підлітки в певній мірі ідентифікують себе з дорослими.

Був проведений кореляційний аналіз між гендерними особливостями і показниками самотності. Хоча зв'язок був помірним і статистично значущим лише для виду самотності і гендерних стереотипів, зокрема з фемінністю, його наявність дозволяє стверджувати про існування зв'язку між гендерними особливостями і почуттям самотності у підлітковому віці. Проте варто зауважити, що цей зв'язок не вирішальний, але має певний вплив на виникнення самотності. Тим не менше, на основі проведеного емпіричного дослідження було встановлено, що підліткова самотність більше залежить від вікового етапу, ніж від гендерних особливостей, враховуючи розглянутий онтогенетичний період.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов В.І. Проблеми формування та еволюції системи цінностей особистості. – К., 2019.
2. Алексеєнко Т. Ціннісні орієнтації сімейного виховання : концепція реалізації // Рідна школа.- 2017.-№ 10.
3. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. -К., 2018.
4. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання : шляхи реалізації // Рідна школа . - 2020. - № 1.
5. Бех І.Д. Психологія цінностей і виховний процес // Педагогічна газета. - 2019. - № 9.
6. Білоусова В.О. Особистісний підхід у справі гуманізації взаємин старшокласників та його методичне забезпечення // Педагогіка і психологія. - 2017. - № 3.
7. Білоусова Н. Вивчаємо ціннісні орієнтації старшокласників // Рідна школа. - 2017. - № 6.
8. Бутківська Т. Цінності : від учителя до учня // Початкова школа. - 2017. -№2.
9. Виховання учнівської молоді в дусі миру і взаєморозуміння : Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. - Рівне : Педінститут, 2019.
10. Гільбух Ю.З., Киричук О.В. Шкільний клас: як пізнавати й виховувати його душу. -К.. 2016.
11. Григоренко О. Використання проєктивних методик у роботі з дітьми / О. Григоренко // Психолог. – 2020. – №18–19. – С. 38–45.
12. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: Кн. для вчителя /За ред. Г.О.Балла, О.В.Киричука, Р.М.Шамелаш-вілі. – К., 1997.
13. Емоційний розвиток дитини (Збірник психол. тестів, програми тренінгу емоційної зрілості, тренув. вправи для дітей дошк., мол. шкіл. та

підл. віку/ упоряд. С. Максименко та ін.). – К. : СПДФО О.П. Главняк : Мікрос. – СВС, 2014. – 111 с.

14. Іванцев Н.І. Динаміка ціннісних орієнтацій студентської молоді протягом професійної підготовки.-К.,2021.

15. Ігнатенко П.Р. Аксіологія виховання : від технології до постановки проблеми // Педагогіка і психологія. - 2017. -№1.

16. Куценко Г.В. Психологічна оцінка когнітивного стилю особистості / Г.В.Куценко // Психологічні чинники розвиваючого навчання в різних освітніх системах / За ред. С.Д.Максименка. – К., 2000. – С. 139-198.

17. Максимчук Н.П. Психологічні особливості становлення ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. - К., 2020.

18. Мистецтво життєтворчості особистості. Наук.-метод. Посібник у 2-х част. Ред. Доній В.М. та ін. - К., 2017.

19. Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах : 36. наук, праць. - К., 2020.

20. Мосол Н.О. До питання формування особистісної готовності до вибору професії / Н.О.Мосол // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наукових праць. – К., 2007. – № 17 (41). – Частина 1. – С. 221–227.

21. Омельченко Ж.О. Формування загальнолюдських цінностей як мети виховання у працях видатних мислителів // Педагогіка і психологія. - 2016. - № 3.

22. Осипов О.В. Формування в учнів 10-11-х класів інтересу до технічних професій у процесі трудової підготовки: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання” / О.В.Осипов. - К., 1999. - 19 с.

23. Помиткін Е.О. Проблема розвитку та діагностики духовних ціннісних орієнтацій у старшокласників // Практична психологія та соціальна робота. 2018. -№10.

24. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці / Павелків Р. В. – Рівне, 2014. – 248 с.
25. Психологічний словник // під ред. В. П. Зінченко, Б. Г. Мещерякова. - М., 2016. – 312 с.
26. Психологічний словник / Під заг. Ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського – 2-е вид., випр.. і допов. – М.: Політвидат, 2018- 494с.
27. Столяренко О. Народознавство : формування у школярів ціннісного ставлення до людини // Рідна школа. - 2020. -№1.
28. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді : стан розроблення проблеми // Педагогіка і психологія. - 2017.- №1.
29. Сучасна зарубіжна соціальна філософія : Хрестоматія. –К.: Либідь, 2016.
30. Фасоля А.М. Становлення духовного світу особистості школяра як психолого-педагогічна проблема // Педагогіка і психологія. -2018. -№3 (12)
31. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. –Львів : Кальварія, 2016.



## Додаток 1

Стимульний матеріал до методики “Маскулінність-фемінність” С. Бем.

Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких випробуваний відповідає “так” чи “ні”, оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей. Опитувальник можна застосовувати і в формі експертного рейтингу. У такому випадку оцінка випробуваного за представленими якостям здійснюється компетентними суддями – людьми добре знають випробуваного (чоловік, дружина, батьки та ін.)

Ключ:

Маскулінність (“+”) : 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінність (“+”) : 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Текст опитувальника

Віра в себе	Швидкість у прийнятті рішень
Вміння поступатися	Співчутливість
Здатність змовчати	Щирість
Схильність захищати свої погляди	Самодостатність (покладатися лише на себе)
Життєрадісність	Здатність розрадити
Похмурість	Марнотратство
Незалежність	Владність
Сором’язливість	Тихий голос
Совісність	Привабливість
Атлетичність	Мужність
Ніжність	Теплота, сердечність
Театральність	Урочистість, важність
Напосідливість	Власна позиція
Запопадливість	М’якість
Успішність	Вміння товаришувати
Сильна особистість	Агресивність
Відданість	Довірливість
Непередбачуваність	Невисока результативність
Сила	Здатність вести за собою

Жіночність	Інфантильність
Надійність	Індивідуалізм
Аналітичність	Індивідуалізм
Вміння співчувати	Непримиренність до сварок
Ревнощі	Несистематичність
Здатність до лідерства	Дух змагання
Турбота про людей	Любов до дітей
Прямолінійність, правдивість	Тактовність
Схильність до ризику	Амбіційність
Розуміння інших	Спокій
Потайливість	Традиційність

## Додаток 2

Зведені результати за проведеними методиками для 6 класу.

	1		2				3	4		5
			Дф.	Вд.	Дс.	Б. в		Фем.	Мас.	
Богдана Д..	30	+3	7	5	10	9	7	16	19	19
Валентина Р	32	+10	8	4	9	6	10	14	18	21
Василь Ч.	24	-3	5	7	7	7	7	10	12	23
Вероніка П..	27	+4	9	7	7	11	17	16	8	15
Віктор П.	26	-5	6	3	3	2	11	15	16	15
Вікторія Ш..	35	-11	6	4	7	3	17	15	16	17
Галина Б.	32	-15	7	7	8	7	10	15	14	13
Герман Д.	24	-4	6	3	7	5	7	15	15	12
Давид Я..	24	-5	8	5	8	7	16	16	16	17
Данило Б..	25	+21	5	10	11	12	10	6	18	16
Дарина Д..	28	+9	8	8	9	8	2	17	15	15
Діана М.	29	+9	6	4	9	5	13	17	14	15
Діна Р.	34	-16	11	3	8	11	14	17	17	13
Іван В.	27	+9	5	5	8	5	14	18	13	13
Ігорь Ч..	19	-15	5	4	4	4	11	12	10	20
Катерина С.	29	-12	9	6	11	9	13	14	13	13
Лілія Д..	24	-8	6	7	5	10	7	15	16	14
Марина В..	25	+3	7	4	5	3	16	15	18	16
Назар Н..	24	+7	7	5	6	8	12	14	18	17
Наталія Б.	35	-4	6	9	11	9	11	10	5	17
Олег К..	26	-3	7	5	5	6	3	15	18	18
Олена Х..	29	-15	9	7	10	11	1	17	15	13
Ольга М.	22	+14	5	3	9	7	7	10	14	13
Світлана К.	29	-3	5	4	7	4	11	15	13	14
Юрій В..	22	-6	7	4	6	6	19	14	19	15
Юрій З.	21	+4	4	8	8	9	7	12	18	16

## АНОТАЦІЯ

Курсова робота «Гендерні особливості поведінки в ситуації прояву самотності»

Робота складається зі вступу, двох розділів, кожен з яких містить три та два підрозділи, висновки. Список літератури містить 29 джерел. Робота містить 37 сторінок.

**Мета роботи:** виявити гендерні особливості переживання почуття самотності в підлітковому віці

**Об'єкт дослідження:** самотність підлітків як психологічний феномен

**Предмет дослідження:** гендерний аспект переживання почуття самотності у підлітковому віці

**Метод дослідження:** Для розв'язання поставлених завдань, перевірки гіпотез була проведена робота над теоретичним матеріалом, використані методи узагальнення, аналізу та синтезу наукових праць. Крім них, було застосовано емпіричні методи: тестування, констатувальний і формувальний експерименти; статистичні методи: метод кореляційного аналізу з наступною якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням. Статистичний аналіз даних здійснювався за допомогою програм SPSS, непараметричний метод Манна-Уїтні для незалежних вибірок та критерій Т-Вілкоксона.

У першому розділі роботи було проведено дослідження основних понять: самотності. Проаналізовані зв'язки між чоловічою та жіночою самотністю. Розглянуто основні причини самотності, причини виникнення почуття самотності та що супроводжує виникнення почуття самотності.

У другому розділі було організовано та проведено дослідження такими методами як: “Опитувальник для визначення виду самотності” С. Корчагіної, Методика “Схильність до самотності” Є. Ільїна, Методика “Маскулінності-фемінності” С. Бем.

**Ключові слова:** підлітки, самотність, гендер.

## ANNOTATION

Course work "Gender characteristics of behavior in a situation of loneliness"

The work consists of an introduction, two chapters, each of which contains three and two subsections, conclusions. The list of literature includes 29 sources, and the work itself consists of 37 pages.

**The purpose of the work** is to identify gender differences in experiencing feelings of loneliness in adolescence.

**The object of research** is adolescent loneliness as a psychological phenomenon.

**The subject of research** is the gender aspect of experiencing feelings of loneliness in adolescence.

To solve the tasks and test hypotheses, theoretical material was studied, and scientific works were analyzed using methods of generalization, analysis, and synthesis. In addition, empirical methods such as testing, constative and formative experiments, and statistical methods such as correlation analysis with subsequent qualitative interpretation and meaningful generalization were applied. Statistical data analysis was carried out using SPSS programs, non-parametric Mann-Whitney method for independent samples, and Wilcoxon's T-test.

In the first chapter, the main concepts of loneliness were studied. The relationships between male and female loneliness were analyzed. The main causes of loneliness, the reasons for the emergence of feelings of loneliness, and what accompanies the emergence of feelings of loneliness were considered.

In the second chapter, the following methods were used: the "Questionnaire for Determining the Type of Loneliness" by S. Korchagina, the "Tendency to Loneliness" Method by E. Ilyin, the "Masculinity-Femininity" Method by S. Bem.

**Keywords:** teenagers, loneliness, gender.